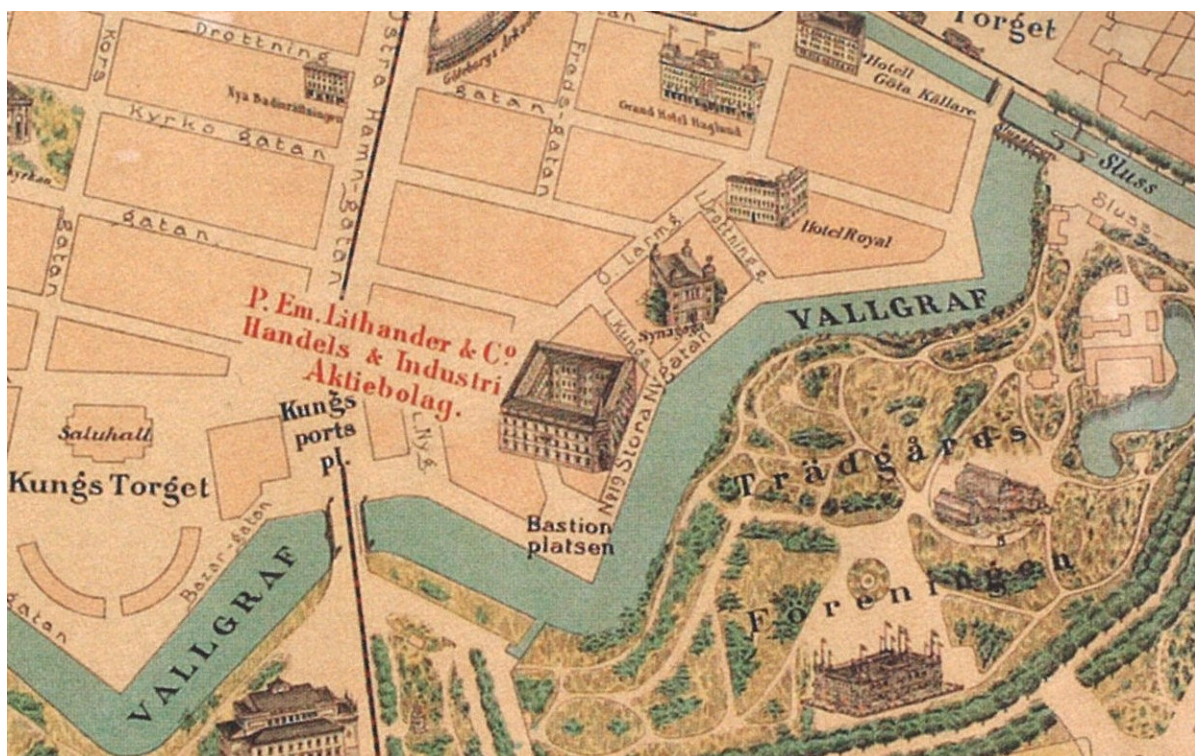

HARRY HJÖRNES PLATS VID ÖSTRA LARMGATAN - STADSDELEN INOM VALLGRAVEN

Det första ledet i en omfattande stadsutbyggnad var att, liksom i Wien, bygga på de raserade försvarsvallarna och därmed skapa en paradgata och promenadstråk vid vallgraven, mitt emot Trädgårdsföreningens stora park. Liksom i Wien några år senare visade de judiska företagen ett mönster som det kristna borgerskapet följde. Stora Nygatan betraktades som Göteborgs vackraste och mest fashionabla gata, med synagogan speglade sig som ett smycke i vallgraven. (Bedoire 1998 s 443)

Del av turistkarta från 1901

1 INNEHÅLL

2	Bakgrund till uppdraget	4
2.1	Underlagets innehåll och upplägg	4
2.2	Plats, torg och ortnamn - definitioner	4
3	Platsens kulturhistoriska status	5
3.1	Fornlämningen Göteborg 216	5
3.2	Byggnadsminne	5
3.3	Riksintresset	5
3.4	Bevarandeprogram - Inom Vallgraven 1:A	6
3.5	Historiska stadskärnan – ett pågående kulturmiljöprojekt	6
4	Historisk bakgrund och berättelser	7
4.1	Epoker	7
4.2	Kanaler och spår	7
5	Kvarter för kvarter	10
5.1	Kvarteret Manegen	11
5.2	Kvarteret Vattenkällan och Kungsportsplatsen,	14
5.3	Kvarteret Klensmeden vid Fredsgatan och Harry Hjärnes plats	16
5.3.1	Varför folk tror att det hette Kompassstorget	16
5.4	Kvarteret Perukmakaren	18
5.5	Kvarteret Bastionen,	18
5.6	Kvarteret Gamle Port	18
6	att tänka på - Rekommendationer ur programmet för Sydöstra City	20
6.1	Volymer och siktlinjer	20
6.2	Östra Larmgatan som gångstråk?	20
6.3	Platsbildningar som pärlband och vattnets betydelse	20
7	att tänka på – del av underlag ”Historisk stadskärna”	21
7.1.1	Gatubeläggning	21
7.1.2	Belysningsarmaturer	21
7.1.3	Skyltning/information	22
7.1.4	Staket	22
7.1.5	Skyltfönster som öppnar mot gatan	22
7.1.6	Planteringar	22
7.1.7	Broar	23
7.1.8	Stenmurar och terrasser	23

7.1.9	Trappor	23
7.2	Prioriteringar av stråk utifrån den historiska stadskärnan	23
8	källor	24
8.1.1	Litteratur	24
8.1.2	Arkiv	24
9	bilagor – kart- och bildillustrationer	25
9.1	Göteborg 1739	25
9.2	Stadskarta från 1850-talet	26
9.3	Manegen planritning 1824 och teckning från 1832	27
9.4	Del av karta 1866	28
9.5	Vattenkällan, brunn med vatten från Kallebäcks källa men den 1863 rivna Lejonbron	29
9.6	Rivet på sextiotalet – Kyrkogatan 43, Östra Larmgatan 11	30
9.7	Kvarteret Bastionen, en byggnad	31
9.8	Kvarteret Perukmakaren	32

2 BAKGRUND TILL UPPDRAGET

Trafikkontoret planerar ett pilotprojekt inom ramen för en Stadsmiljöplan. Harry Hjärnes plats är en väl avgränsad mindre torgmiljö är speciell i Göteborgs innerstad där man planerar en ombyggnad. Harry Hjärnes Plats är belägen vid korsningen mellan Kungsgatan och Fredsgatan, och ansluter mot Kungssportsplatsens östra del. Syftet med upprustningen är att såsom trafikkontoret formulerar det: "skapa en plats med tydlig identitet med utgångspunkt i platsen och dess historik samt att visuellt koppla ihop platsen med kringliggande gator (Fredsgatan, Kungsgatan, Östra Larmgatan samt Trädgårdsgatan). Syftet är också att tilldela platsen ett större värde än det medger i stadsbilden idag."

Syftet med denna utredning är att ge en historisk kunskapsgrund som bidrar till en övergripande förståelse av platsens kulturmiljö och att synliggöra kulturhistorien inför fortsatt projektering.

2.1 Underlagets innehåll och upplägg

I rapporten är mindre illustrationer av kartor, ritningar, grafiska illustrationer och fotografier även bifogade i större format. Utredningen kommer att bestå av följande avsnitt:

- Kulturhistoriska kontext och begrepp.
- Kort kvartersbeskrivning illustrerad med några av platsens berättelser.
- Enklare platsanalys i dess sammanhang av angränsande kulturmiljöer.

2.2 Plats, torg och ortnamn - definitioner

Harry Hjärnes Plats är en platsbildning och ett torg i mindre format. Det har omnämnts som Larmtorget och Kompassorget, men ingetdera namn var officiellt beslutat.

Boverket formulerar ett torg som en öppen plats som ofta har en hårdgjord yta och saknar omfattande vegetation. Torg omgärdas ofta av byggnader eller andra stadsbyggnadselement och kan användas för till exempel handel, utskänkning och allmän kommunikation. Torg kan även användas för möten och evenemang. Grundprincipen är att ett torg endast tillfälligt får upplåtas för enskild verksamhet.

Torg och Plats skrivs i Göteborg med stor bokstav enligt en lokal regel som gäller sedan 1940-talet om att alla ord i ett *ortnamn* ska skrivas med versaler. Ortnamn är namn på gator, broar, parker och torg, på hagar, åkrar och ängar, på sjöar, åar, berg, dalar, stigar, grindar, diken, stenar och mycket annat världsdelar, länder, städer, byar, gårdar och torp, på.

3 PLATSENS KULTURHISTORISKA STATUS

Harry Hjörnes Plats intill Östra Larmgatan, stadsdelen Inom Vallgraven befinner sig i ett kulturhistoriskt värdefullt område. På framsidan citeras ett stycke som beskriver Stora Nygatan intill Vallgraven.

Karakteriseringen gäller även **Östra Larmgatans** område om går utmed kvarterens anda sida. Området berörs av flera olika kulturmiljöbegrepp såsom Riksintresse för kulturmiljövården, fornlämning Göteborg 216 – fästningsstaden samt Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande.

Här nedan listas några kulturhistoriskt relevanta begrepp samt ett pågående kulturmiljöprojekt.

3.1 Fornlämningen Göteborg 216

Göteborg 216 är en fornlämning skyddad av kulturmiljölagen. Fornlämningen Göteborgs innerstad omfattar större delen av Göteborgs stadskärna med omgivande grönstråk samt delar av Haga. Viktiga delar av fornlämningen ligger i anslutning till undersökningsområdet: vallgravsstråket och Kungssportsplatsen.

3.2 Byggnadsminne

Göteborgs synagoga och Trädgårdsföreningens park är sedan 1999 respektive 1992 byggnadsminnen enligt 3 kap. KML.

3.3 Riksintresset

I riksintresset för kulturmiljö formuleras Göteborgs stadskärna som "befästningsstaden Göteborg". Den grundades år 1621 vid Göta Älvs utlopp, i det flacka landskapet nära älvmynnningen, för att försvara Sveriges smala kustremsa mot västerhavet. Karta bifogas inte eftersom riksintressen inte har exakta gränsdragningar.

De olika landsvägarnas sträckningar ut från de forna stadsportarna syns idag i stadens grundstruktur. Rutnätsplanen och vallgraven är spåren från det befästa Göteborg. Men riksintresset formulerar även den under 1800-talet anlagda delen inom vallgraven som tillkom efter befästningsmurens rasering.

Riksintresset STADEN INOM VALLGRAVEN MED PARKBÄLTET utgör:

- Göteborgs kommersiella cityområde - stadsdelarna Nordstaden och Inom Vallgraven med delar av Gullbergsvass,
- anslutande hamnområde mot Göta älv i nordväst,
- parkstråket utefter Vallgraven,
- Fattighusån - inom stadsdelarna Stampen och Heden.

3.4 Bevarandeprogram - Inom Vallgraven 1:A

Sydöstra city ingår i bevarandeområde Inom Vallgraven 1:A med motiveringen: "Cityområdet som helhet inklusive vallgraven har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Det speglar Göteborgs ursprungliga roll som "Sveriges port mot väster" och även stadens senare utveckling. Miljön innehåller också unika exempel på stadsplanering och arkitektur från olika epoker." ¹

Från Slussbron fram till Vasabron är vallgravens sträckning välbevarad och har ursprungliga murar bland annat kring bastionshörnen. Bebyggelsen är i huvudsak från perioden 1850–1880 och domineras av hus med upp till 3 våningar. I nordost ligger de två oregelbundet formade platserna Drottningtorget och Slussplatsen på var sin sida om Stora Hamnkanalens förlängning.

Stråket mellan Slussplatsen och Kungssportsplatsen upptas av tätt bebyggda kvarter. De flesta har fasader av gult tegel men det förekommer också putsfasader och kombinationer med puts och tegel. Mot Stora Nygatan är byggnaderna särskilt omsorgsfullt utformade och den centrala punkten i stråket är Synagogan.

I området mellan Stora Nygatan och **Östra Larmgatan** ligger också enstaka yngre hus med avvikande utseende till exempel "Abrahamsonska affärspalatset" med putsad nyrenässans fasad och Kontoristföreningen som har en jugendfasad av gulbrunt tegel.

3.5 Historiska stadskärnan – ett pågående kulturmiljöprojekt

Det har inom kommunen sedan 2020 pågått ett arbete med den historiska stadskärnan i fokus: "Plan för bevarande av historiska stadskärnan". Den kommer att staka ut vägen för kulturmiljön i innerstaden. På sikt även resultera i bland annat klassificering, ändring av stadsplaner och en byggnadsordning. Det kommer att presenteras som en rapport inom kort.

I ett förarbete konstateras följande: Larmgatan och Vallgatanstråket är exempel på gator med höga värden och historiska kvaliteter som ligger nära vallgravsstråket och som det bättre bör kopplas till. Bland annat kan bör Trädgårdsgatan kopplas till **Harry Hjörnes Plats**, till Bastionsplatsen och sedan vidare längs kanalen. En utformning utifrån stadskärnans historiska karaktär är viktig i detta sammanhang (mer under rubrik 6).²

¹ Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg. Del 1, 2000

² Tjänstepersonsremiss, förslag till Stadsmiljöplan för området inom Vallgraven (Trafikkontoret dnr 19-2918)

4 HISTORISK BAKGRUND OCH BERÄTTELSE

4.1 Epoker

Enligt Göteborgs stadsmiljöpolicy³ kan Göteborgs utveckling delas in i tre stora epoker:

- Befästningsstaden Göteborg
- Handels- och industristaden
- Kunskaps- och evenemangsstaden.

Sydöstra city utgör stadens ursprungliga område - 1600-talsstaden. Det hör till kategorin befästningsstad, men har inte kvar någon militär prägel. Stadskärnans volymuppbyggnad har en överhängande andel bebyggelse i tre till fyra våningar och dessa har vuxit fram genom handels- och industristaden.

Det befästa Göteborg kan i den sydöstra delen spåras genom gatu- och kvartersstrukturernas rutnätsform i med avgränsning i söder och öster av **Östra Larmgatan**. Från Larmgatan mot vallgraven är strukturen mer radial och kännetecknar den 1800-talsstadsplanen. Vallgraven har sin naggade profil efter befästningens form. Kunskaps- och evenemangsstaden har inte lämnat några fysiska avtryck runt Östra Larmgatan.

Rekordårens planering lämnade kraftiga avtryck i bygnadsstil och form, men inpassades i övrigt i strukturen med rutnätskvarteren.

4.2 Kanaler och spår

Östra Larmgatan, som ursprungligen löpte innanför befästningsvallarna, utgör idag en tydlig gräns mellan den gamla staden och utbyggnaderna efter muren. Under mark, det vill säga under hus och hårdgjorda ytor finns lämningar efter omfattande försvarsverk.

Under 1800-talets stadsbyggande och efter den successiva nedtagningen av fästningsmuren, skapades det unika Vallgravsstråket. Här går gatustrukturen i en radialform, med platsbildningar, byggnader och gårdsrum i kvarteren mellan Stora Nygatan och Östra Larmgatan, Vallgraven och Trädgårdsföreningen.

Trädgårdsföreningens och Kungsparkens öppna ytor påminner om de yttre befästningarna med raveliner och fältvallar. Kungsportsplatsen visar

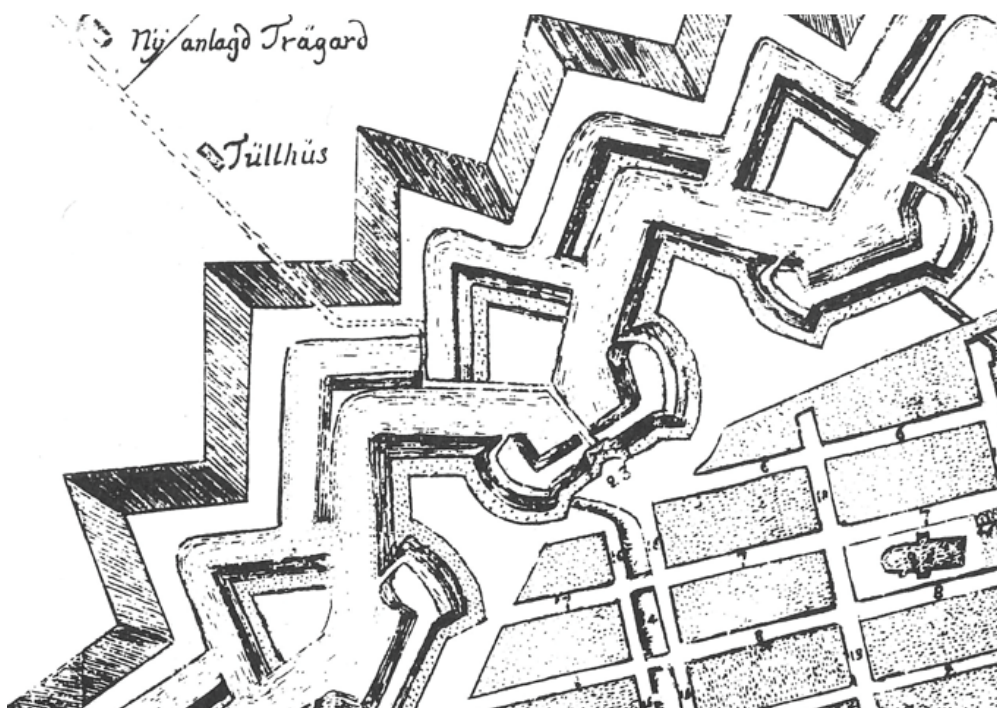
³ <https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmateriet-och-planarbete/kommunens-planarbete/verktyg-for-stadsplanering-2/goteborgs-stadsmiljopolis>

idag läget för Kungsporten som försvann tillsammans med resten av muren.

Östra Hamngatans breda gaturum och låga hus berättar om en tidigare kanaldragning, en del av stadens ursprungliga kanalsystem. Östra hamnkanalens böjning ut mot vallgraven påverkade planeringen så att den korta Lilla Nygatan blev ovanligt bred. Kanalens utlopp i vallgraven och den 1863 rivna Lejonbron syns på bilden nedan.

Östra Hamnkanalens vinkling kan följas nedan på tre kartutsnitt: 1739, 1824 och 1866. På 1824 syns manegen vid siffran 9.

1824

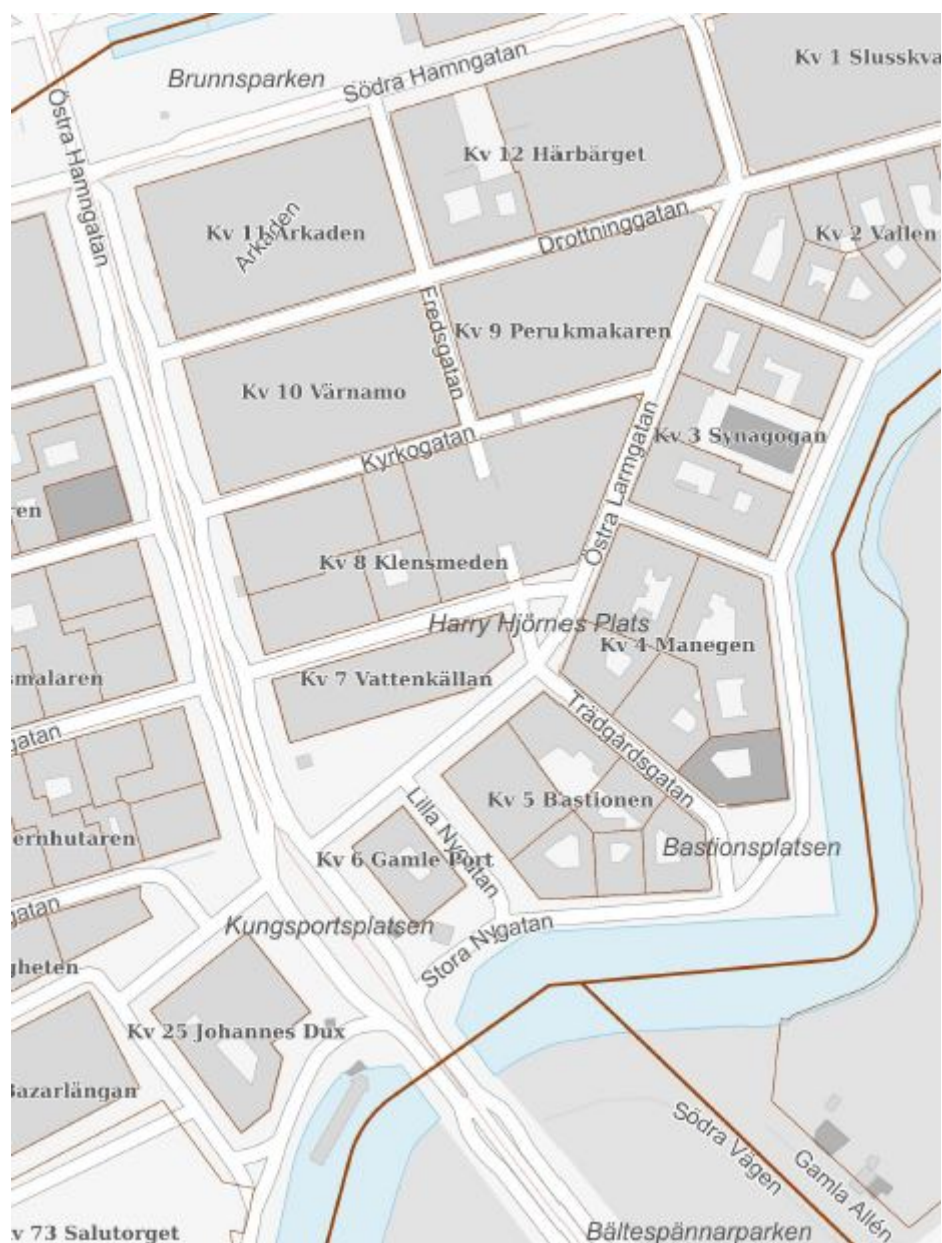

1866

Vattnet har haft en central roll i Göteborg sedan grundandet och under mer än två sekel genomkorsades stads kärnan av kanaler. Att till fullo återskapa de igenlagda kanalerna är troligtvis orealiserbart, men kanalerna kan spela roll genom såväl samtidsreflektion och minnesbilder.

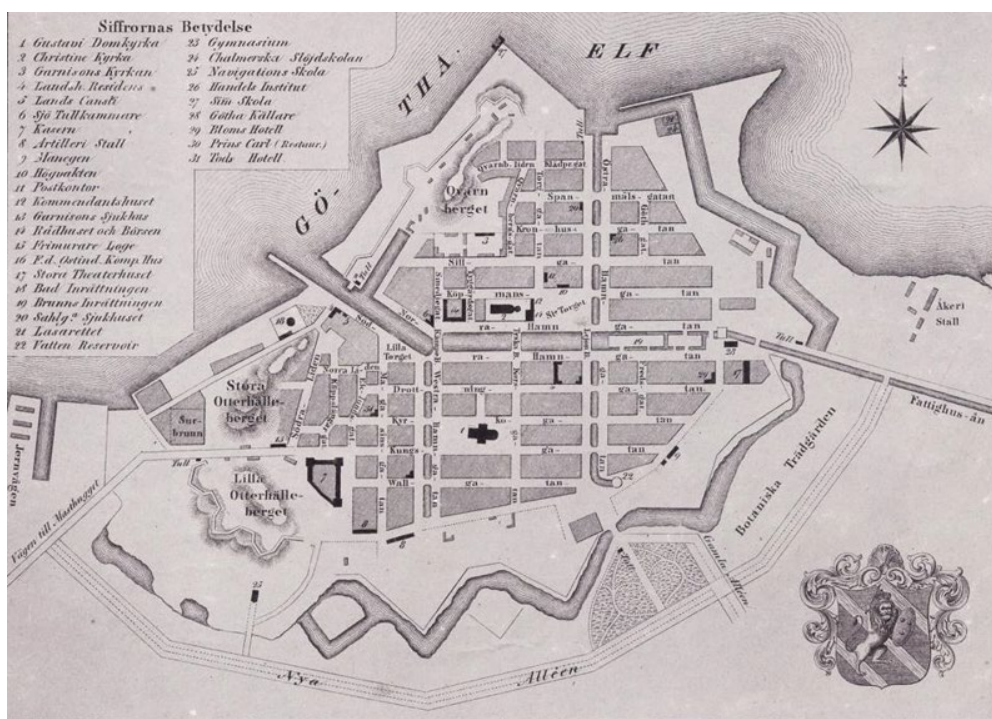
5 KVARTER FÖR KVARTER

Kartutsnitt för orientering i kvartersbenämningar:

5.1 Kvarteret Manegen

På en plankarta från 1840-talet läser man om en av stadens då viktiga verksamheter: Manégen vid Östra Larmgatan. Den anlades 1824 och revs 1874. På platsen etablerades August Abrahamsons & Co. Fastighet.⁴ Än idag är det Abrahamsons "palats" som ockuperar större delen av kvarteret mot Östra Larmgatan. Kvarteret består av fem trevåningshus från 1800-talets mitt och ett par yngre, större hus.

Stadskarta från 1850-talet

Åren 1853–1856 bebyggdes kvarterets övriga delar med bostadshus. Mot Stora Nygatan var det större tomter med rymliga, kringbyggda gårdar. Mot Trädgårdsgatan låg två enklare hus med små gårdar och på hörnet mot Östra Larmgatan byggmästare Rapps hus, nuvarande Gamle Port.

⁴ Text som hör ihop med kartan från 1840-talet: "Lorenska porterbryggeriet, senare Carnegieska bruket, som uppfördes 1813; Karl Johans kyrka var färdig 1826; Nya Varvet anlades 1700, förändrades 1870 till fångvårdsanstalt. Brunnsinrättningen i Brunnsparken anlades 1834, ändrades till badhus 1858 och nedrevs 1870; [...] Garnisonssjukhuset i hörnet av Södra Liden och Kungsgatan. Lasarett invid Chalmerska slöjdskolan vid Norra Larmgatan. Navigationsskolan vid nuvarande Hvitfeltsplatsen uppförd 1842, flyttad 1862. Handelsinstitutet inrymt sedan 1826 i hörnhuset vid Kronhus- och Östra Hamngatan flyttades 1882. Simskolan låg där bron vid Lilla Bommen för över till Hisingen."

Namnet som finns kvar i kvartersnamnet kommer av den manege som uppfördes 1824 ungefär på nuvarande tomt nummer 2 (se bilaga). Det var en byggnad som användes för diverse evenemang, bland annat cirkus.

Cirkus i ridhuset vid Larmgatan. I dag den 15 februari 1861 gives en stor representation. Av programmet nämnes: Grand manoeuvre d'amazones, rides av 4 Herrar och 4 Damer och kommenderas av Stallmästaren Jean Gautier. La colonne perilleuse, utf. av Hrr Henri och Francois. Flera förvånande exercier på osadlad häst, utf. av Dem. Marie Erdroy. Le bandit Veneclen, utf. av Stallmästaren Jean Gautier. Le grand saut incroyable de planches illuminées et saut de Ballon, utf. av Dem. Monsellier s:r. La pratique du village eller Doktor Hjälplös, komisk balettpantomime.

 **Det stod i G-P
för 100 år se'n
27/268**

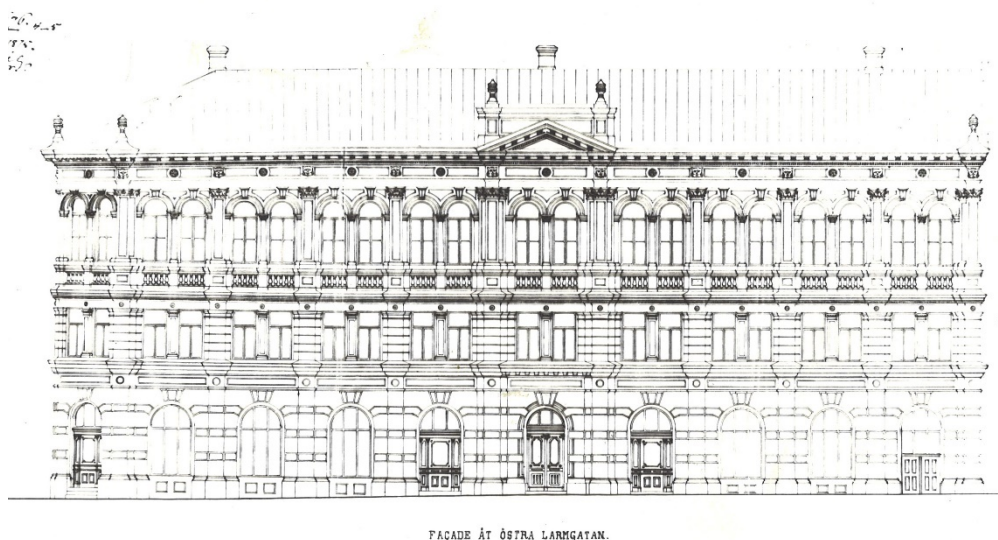
Cirkus Halvorsen. Från konstberidaredirektören Halvorsen, vilken under senaste marknaden i Karlstad med mycken framgång därstädes givit representationer, har i skrivelse hit ingått med förfrågan om här vore någon lämplig lokal för givande av föreställningar i konstberidning och hästdressyr, i vilket fall han vore sinnad att ofördröjligen hit ankomma med sitt sällskap. Någon dylik lokal lär väl emellertid ej finnas härstädes, då den gamla manége-byggnaden vid Larmgatan säges vara i sådant tillstånd, att det numera ej torde vara rådligt att inom densammas murar sammanföra någon större människomassa. Hr H. medför attiralj till uppförande av en provisionell cirkus, men att här finna någon lämplig, nog centralt belägen tomtplats för en sådan torde vara hart nära omöjligt, helst det lär strida mot här gällande byggnadsordning att inom själva staden uppföra dylika byggnader. Det ser således mörkt ut för företaget.

Göteborgs Postens avskrifter av artiklar från 1861 och 1868:

5.1.1.1 Östra Larmgatan 16 - Abrahamsons affärspalats inom kvarteret Manegen

Ett av Adrian Petersons första arbeten för judiska beställare var inredningar och ombyggnader för August Abrahamson på Nääs slott, men också en nybyggnad vid Larmtorget i Göteborg. Abrahamsons företag var ett av landets största i korta varor. Abrahamsons palats uppfördes inom kvarteret Manegen 1875-76 och noterades i samtiden som ett "i sanning ståtligt handelspalats". Det var också ett av de första svenska affärshusen enligt anglosachsiskt mönster ett ware-house med försäljningslokaler i bottenvåningen, magasin och utställningsutrymmen en och två trappor upp och stora rundbågefönster som gav ljus åt öppna våningsplan i varje våning.

Larmtorget som nämns i texten ovan syftar troligtvis på dagens Harry Hjörnes Plats. Larmtorget har inte varit officiellt registrerat som namn.

FAÇADE ÅT ÖSTRA LARMGATAN.

Nybyggnadsritning från 1875.

5.1.1.2 Östra Larmgatan 18

Det är uppfört 1856 som bostadshus för byggmästare A Kruger, enligt hans egna ritningar. Det är ett trevåningshus med mezzaninvåning. Fasad i gult tegel med ljus putsdekor. Rundat hörn som framhävs med pilastrar.

Den oregelbundna tomten gav byggmästare Krugers hus en originell planlösning med rundat hörn och rundat trapphus innanför.

Redan i början av 1920-talet inreddes i bottenvåningen en restaurang. Här fanns klubblokaler såsom The Royal Bachelors Club, Klubb Enigheten och Pub Gamle Port. Detta var även adressen för Haglunds sadelmakeri under ett 40-tal år samt för en järnhandel.

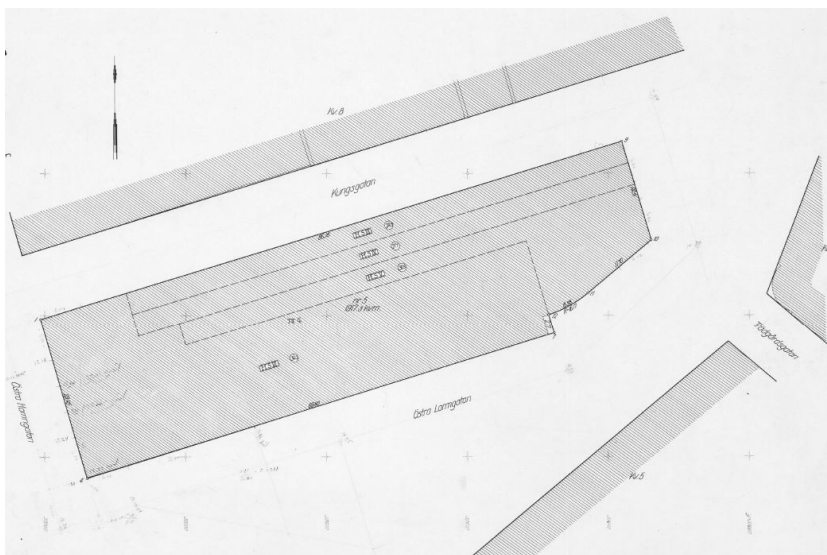

Annons i GP från 1968

5.2 Kvarteret Vattenkällan och Kungsportsplatsen,

En vattenreservoar låg vid kvarterets sydvästra hörn (se bilaga). Reservoaren byggdes 1797 för att ta emot Kallebäcksvatten som började ledas in till staden 1786.

Under 1800-talet bestod kvarterets bebyggelse av flera tvåvåningshus med brutna tak. Kring sekelskiftet 1900 gjordes stora förändringar i och intill kvarteret; Östra Hamnkanalen fylldes igen, vattenreservoaren revs. Kvarterets västra del omvandlades till butikskomplexet "Centrumhuset" ritat av modernisten Nils Einar Ericsson som även ritat det renommerade Konserthuset vid Götaplatsen.

Plan för kvarteret Vattenkällan från 1940:

Fotou.nr:0:1279

"Provryttaren", ställning för avprovande av lämpligaste stället å Kungssportsplatsen för Carl IX:s staty." foto från 1900. Mitt i Östra Hamngatan restes en staty över Karl IX 1904. På 1930-talet flyttades statyn från mitten av Kungssportsplatsen till sitt nuvarande läge.

Ghmb:16656

Tillhör Göteborgs Stadsmuseum

Från invigningen av statyn 1904. Till vänster i bakgrunden anas det rundade hörnet på kvarteret Manegen.

5.3 Kvarteret Klensmeden vid Fredsgatan och Harry Hjörnes plats

Kvarteret Klensmedens ursprungliga rutnätsform bröts upp 1972 då Fredsgatans förlängning delade kvartersbebyggelsen i två delar.

Den västra delen av kvarteret är förhållandevis välbevarad sedan sekelskiftet. Biografen Cosmorama och flera traditionsrika göteborgsfirmor har haft sin adress här, bland annat Bräutigams café, Göteborgs Corsettmagasin, Langes Optik, Hubners Skönhetsinstitut och Handskmakaren. Så sent som 2003 fanns några kvar.

Affärshuset byggdes 1973 som ett stort inomhustorg. Det byggdes av Byggnads AB Klensmeden som ägdes av NK och Skånska Cementgjuteriet. Fredsgatan planerades som en uppvärmd gånggata. Husen på båda sidor om Fredsgatan skulle förbindas med en eller två gångbroar.

5.3.1 VARFÖR FOLK TROR ATT DET HETTE KOMPASSTORGET

I en artikel ur GP 14 september 1973 kan man läsa om planer för det nya affärshuset Kompassen vid Kungsgatan-Kyrkogatan-Östra Larmgatan. Där planerades en vattenfontän och en frisk färgsättning. Nybygget innehöll 38 butiker, en hårmodesalong och två restauranger. 14 butiker som sålde kläder och matmarknaden var längst ner, men även möbler, mattor, radio-tv och specialaffärer.

”Kompassen” nytt bidrag till ett levande city

På torsdag slår det nya köpmannavaruhuset Kompassen upp sina dörrar i Göteborg, vars city därmed tar ytterligare ett kliv mot ett levande handelscentrum. Det ligger i kvarteret Klensmeden med vå byggkroppar på vardera sidan Fredsgatan med broar över från de olika våningsplanen och direktförbindelse med parkeringshuset. I den långa bygghistorien, som började redan 1961, har valserna varit många. Kontorshus var på tal liksom biolokal men behovet fanns inte. Därmed kunde höjden hållas nere — det är nu fyra våningsplan — och det gläder nog stadsarkitekten.

Det är en stor satsning av enskild handel. Man hoppas att en genomförd strävan mot en behaglig miljö, varierat utbud genom att samma bran-

schär är representerade genom flera företag och läget vid gågatorna Fredsgatan och den förlängda Kungsgatan med ett litet torg som avslutning,

GP 14/9 73

5.4 Kvarteret Perukmakaren

Hela kvarteret är ett affärs- och parkeringshus från 1966.

Under 1600- och 1700-talet var kvarteren Perukmakaren och Värnamo ett enda kvarter som sträckte sig från Östra Hamnkanalen till befästningarna.

Efter branden 1792 anlades Fredsgatan och de två kvarteren bildades. I Perukmakaren fanns ett femtontal tomter. De bebyggdes av hökare och hantverkare med enkla två- och trevånings stenhus.

Kvarteret var fullt utbyggt cirka 1850. Den småskaliga bebyggelsen, en del av ålderdomlig karaktär, med kringbyggda gårdsrum innehöll en mängd olika verksamheter fram till rivningarna på 1960-talet. Mångfalden och de slutna gårdsrummen ersattes då av homogena fasadskärmar som döljer biluppställningsplatser i flera plan.

5.5 Kvarteret Bastionen,

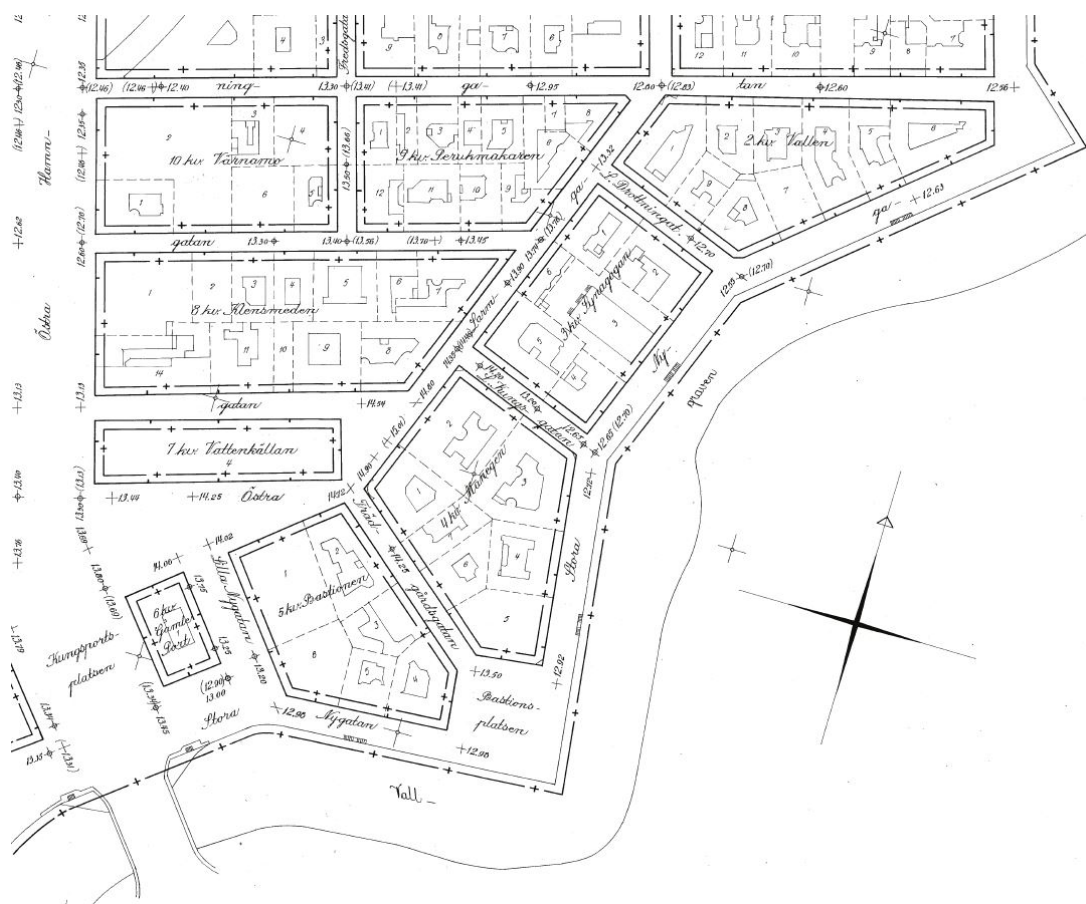
Kvarteret är uppfört på lämningarna efter bastionen Gustavus Magnus. Cirka 1850–1856 byggdes kvarteret ut. Liksom i övriga kvarter vid Stora Nygatan var byggherrarna framför allt handelsmän. Undantag var två mindre tomter vid Trädgårdsgatan där snickarmästare Bark och vagnmakaremästare Stålgren hade sina hus.

Husen mot den smala Trädgårdsgatan behöll en mer ålderdomlig prägel ända in på 1960-talet. På 1930-talet började försäkringsbolag förvärva fastigheter i kvarteret och i slutet av 1980-talet ägdes alla hus av försäkringsbolaget Trygg-Hansa.

5.6 Kvarteret Gamle Port

Kvarteret har fått sitt namn efter Kungsporten som låg i närheten. Det ligger på en utfylld del av vallgraven mellan bastionerna Gustavus Magnus och Johannes Dux. I samband med utfyllnaden anlades en liten kanal öster om kvarteret. Den förband Östra Hamnkanalen med vallgraven och togs bort när Östra Hamnkanalen fylldes igen vid sekelskiftet.

Kvarteret är bebyggt med ett enda hus uppfört på 1840-talet. Det utgör i dag ett viktigt inslag i den platsbildning som bildar huvudentrén till city vid Kungsportsplatsen.

Stadsändringsplan från 1940-talet visar att kvarteret Vattenkällan då tas upp av en enda byggnad. En tendens som återupptas på 1960-talet och präglar delar av innerstaden.

Östra Larmgatan 13, 16 och 18, med de rivna kvarteren till vänster. Abrahamsons är nummer 16.

6 ATT TÄNKA PÅ - REKOMMENDATIONER UR PROGRAMMET FÖR SYDÖSTRA CITY

6.1 Volymer och siktlinjer

Ett samlat exempel på områdets äldre volymuppbyggnad och skala finns i Vallgravsstråket. Mot Östra och Södra Hamngatorna går bebyggelsen upp i höjd. Det ålderdomliga och traditionella sadeltaklandskapet i Vallgravsstråket bildar en karaktäristisk siluett åt söder.

Särskilt betydande vyer finns längs Östra Hamngatan, Södra Hamngatan och Vallgraven samt Kungsportsplatsen. Kungsportsplatsen är en viktig centralpunkt.

Vallgravsstråket och Kungsportsplatsen är utpräglad historiska miljöer medan delar av Fredsgatan, Drottninggatan och Kykogatan är helt igenom modernistiska. Centrumhuset tar upp hela kvarteret Vattenkällan men trappar ner sina volymer mot gaturummen. På vissa platser sker möten mellan olika epokers arkitektur.

Närhet till Vallgraven i det aktuella området i Sydöstra city innebär en upplevelsemässig kvalitet även för angränsande stadsrum. Vackra vyer finns längs de utstrålande tvärgatorna från Östra Larmgatan.

6.2 Östra Larmgatan som gångstråk?

I programmet för Sydöstra city rekommenderas att Östra Larmgatan ska göras om till ett gångstråk. Man menar att trots den äldre bebyggelsen längs södra sidan samt utblickarna mot vallgraven och Trädgårdsföreningen upplevs Östra Larmgatan idag som en baksidesmiljö. Bidragande till detta är stora volymer med långa fasader, arkadgångar och inaktiverade bottenvåningar. Men man menar att gatan har en stor potential i sitt läge mellan Drottningtorget / Hotellplatsen och Kungsportsplatsen / Östra Hamngatan.

Genom att förstärka gatans platser och att göra om den till gårdsgata skulle man kunna få ett attraktivt stråk bortom den mest intensiva kommersen.

6.3 Platsbildningar som pärlband och vattnets betydelse

Området har en tät kvartersbebyggelse och några platsbildningar vid Kungsportsplatsen och Harry Hjörnes plats.

Hushöjderna är i många fall höga i förhållande till gatubredden. Överbyggnader på Drottninggatan och Fredsgatan blockerar delvis siktlinjerna. I programmet för Sydöstra city rekommenderas en öppen plats i områdets inre. Det anses viktigt att tillföra dagsljus, luft och rymd till gaturummen och de omgivande byggnaderna.

Man menar även att ett pärlband av platser längs Östra Larmgatan skulle göra så att omgivande historiska byggnader kom till sin rätt.

Befintliga kvaliteter i omgivande bebyggelse som historiska byggnader, småskalighet, utåtriktade bottenvåningar och utblickar mot vallgraven och Trädgårdsföreningen skulle tillsammans med en omsorgsfull platsgestaltning ge en attraktiv miljö.

I programmet föreslås att Lilla Nygatan skulle återfå någon typ av vattenkanal eller koppling till någon typ av vattenspegel eller vattenanläggning buffertzoon för framtida översvämningar.

7 ATT TÄNKA PÅ – DEL AV UNDERLAG ”HISTORISK STADSKÄRNA”

7.1.1 GATUBELÄGGNING

Smågatsten i bohusgranit lagd i solfjädersform är ett karaktärsdrag inom den ursprungliga rutnätsstaden. Detta ska vara en utgångspunkt för hantering av körbanor så långt det går. I stråk där den historiska karaktären behöver stärkas är det en lämplig åtgärd att återgå till denna gatubeläggning. Trottoarer i den historiska stadskärnan ska som utgångspunkt ha smågatsten och gångbانهällar. Gatukorsningar behöver gestaltas som helheter, särskilt där gator av olika karaktär möts.

Bohusgranit ska vara förstahandsval och avvikelser måste motiveras tydligt. Äldre historiskt värdefulla beläggningar med natursten ska behållas.

7.1.2 BELYSNINGSARMATURER

Lyktstolpar i gjutjärn är i huvudsak ombyggda äldre modeller, som exempelvis längs Stora Nygatan, eller stolpar som tillverkats eller valts till en speciell byggnad eller plats i centrum, som vid Brunnsparken och Gustav Adolfs torg.

Fasadhängd belysning som anpassats till miljön är viktiga miljöskapare. Standardmodellen som används är av en acceptabel utformning och placering. Äldre lyktor som sitter vid entréer på många ställen i centrum är viktiga inslag i gaturummet.

Höga elstolpar för spårvägen sattes också upp från 1920-talet och berättar om spårvägens långa historia i stan. De är i gjutjärn med stadens vapen på och finns bland annat längs Stora Hamnkanalen och Östra Hamngatan.

Fasadbelysning underifrån är däremot försvagande för den äldre karaktären. Fasaddekorens relief- och skuggverkan är inte skapad för att belysas på det sättet. Ett exempel på dåligt anpassad ljussättning är Centralstationen.

7.1.3 SKYLTLNING/INFORMATION

Reklam, information och annan skyltning är naturliga inslag i en stadskärna. Skyltningen har dock med tiden tagit allt större plats i det gemensamma rummet och fortsätter växa i ständig konkurrens med varandra. Resultatet blir att många miljöer försvagas av ett visuellt buller av skyltskåp, vägskyltning, gatupratere, banderoller, flaggor och informationsskyltar. Reklam bör regleras tydligt inom den historiska stadskärnan.

Vägs skyltning och trafikskyltar bör tonas ned betydligt i centrala staden. Hastigheten är så pass låg att i princip all trafikinformation bör kunna förmedlas med mindre skyltar. Parkeringsanvisningar bör också kunna tonas ner, och förtydliganden kan kanske anslås på parkeringsautomater respektive i appar.

7.1.4 STAKET

Äldre smides- och gjutjärnsstaket finns på flera ställen inom den historiska stadskärnan. De bär kulturhistoriska värden som enskilda objekt och som förstärkare av upplevelsen av den värdefulla miljön. Somliga är handgjorda, andra är gjutna och industritillverkade, alla ger stadsrummet variation.

Pollare och kättingar finns också på flera ställen inom området. De förstärker stadsrummets karaktär på samma sätt. Sådana finns bland annat vid Transatlantics byggnad vid Postgatan.

7.1.5 SKYLTFÖNSTER SOM ÖPPNAR MOT GATAN

Det är viktigt för den levande stadskärnan att verksamheterna är öppna mot gatan. Övertäckta skyltfönster är försvagande, liksom inbyggda uteserveringar.

Äldre skyltfönster (mer hantverksmässigt utförda omfattningar, spår efter äldre verksamheter) finns ännu kvar på flera ställen och bör hanteras varsamt för att stärka stadskärnans historiska djup. Exempel på detta är Buttericks (Korsgatan/Kyrkogatan) med välbevarad butiksfront, för tillfället tyvärr med två täckta fönster mot Korsgatan, samt den varierade och välbevarade sträckningen Vallgatan 19–25.

7.1.6 PLANTERINGAR

Parker och grönska är en del av stadens historia. Träd, parker och planteringar i staden ger uttryck för bland annat tidsanda, tradition, natursyn och estetik. Vallgravsstråkets omvandling med Trädgårdsföreningen, Nya Allén och Kungsparken är viktiga stadsbyggnadselement från mitten av 1800-talet och tillsammans med vattenkontakten mitt i centrum är det gröna en omistlig del av stadens identitet.

Träd står också längs gator och de ramar in platser och torg. Tillsammans med bänkar och belysning är också planteringar en viktig del av möbleringen på de större torgen. Flera mindre parker finns också i den

gamla stadsstrukturen. Att bevara och vårda äldre träd signalerar ordlöst att platsen har djupa rötter och en lång historia. Planteringars karaktär visar på platsernas dignitet.

7.1.7 BROAR

Innerstadens broar är alla individuellt utformade och ska hanteras individuellt, utifrån sina värden. Vissa har höga industrihistoriska värden, som Stora Bommens bro och Tyska bron, medan andra är närmast skulpturala, som Kämpebron och Kungsportsbron. De tillför stora värden i sina respektive stadsrum.

De mer påkostade broarna är omsorgsfullt gestaltade med specialutformade räcken, fasadbeklädnad, armaturer och integrerad konstnärlig utsmyckning.

7.1.8 STENMURAR OCH TERRASSER

Välgjorda stenarbeten är värdefulla inslag i gatumiljöerna. Det kan handla om stora strukturer som kanal- och vallgravsmurarna, eller de finhuggna terrasserna med trappor till Tyska kyrkan, men även lägre naturstensmurar och staketfundament, som runt Kronhusparken samt terrasseringsmurar på exempelvis Kungshöjd.

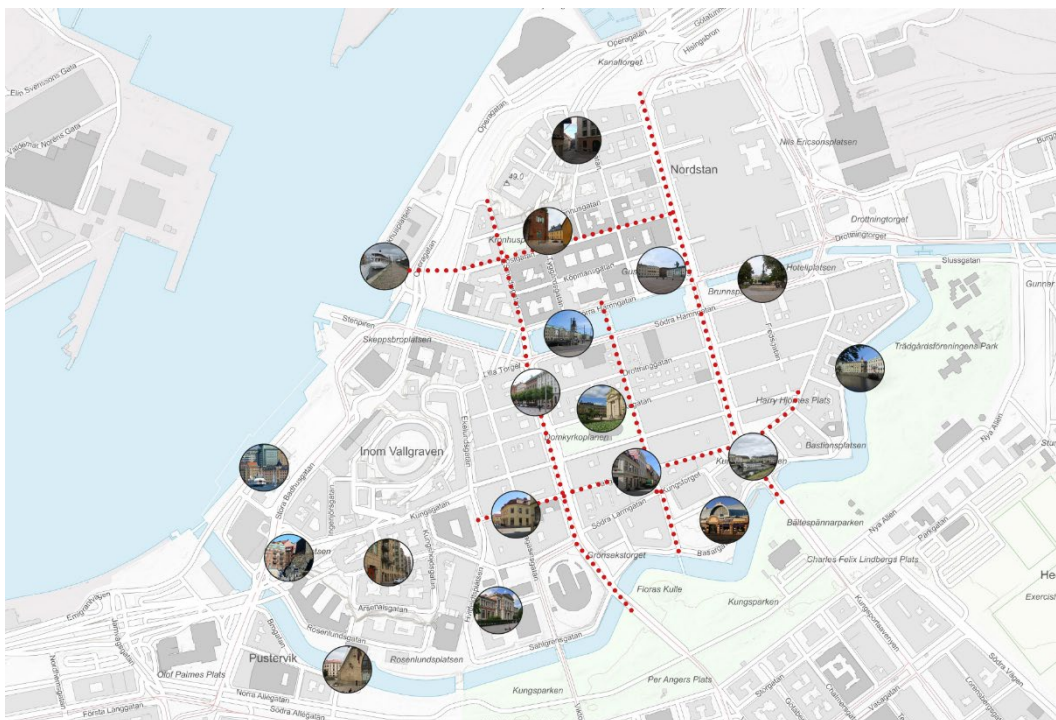
7.1.9 TRAPPOR

Äldre granittrappor finns på flera platser i centrum, bland annat långa trappor upp till Kvarnberget (Övre Kvarnbergsgatan och Sankt Eriksgatan) och till Otterhällan, samt omsorgsfullt utformade trappor runt bastionerna vid Pustervik.

Några fritrappor till påkostade boningshus från 1800-talet förekommer också, till exempel på Sahlgrenska huset vid Norra Hamngatan. Trapporna bidrar med estetiska, historiska och hantverksmässiga värden och samspelar med omkringliggande gatuutformning.

7.2 Prioriteringar av stråk utifrån den historiska stadskärnan

Kartan nedan visar de stråk som kulturförvaltningen har uppmärksammat som prioriterade i ett förändringsarbete för att understödja upplevelsen av helheten som den historiska stadskärnan utgör. Små åtgärder längs dessa stråk skulle resultera i positiva effekter för den historiska stadskärnan då de har potentialen att utgöra tydliga, innehållsrika och fungerande stråk mellan flera olika värdefulla delmiljöer inom den historiska stadskärnan. Genom att förbättra delarna så stärker vi helheten. Se bild på nästa sida.

8 KÄLLOR

8.1.1 LITTERATUR

Bedoire, Fredric 1998: Ett judiskt Europa. Kring uppkomsten av en modern arkitektur 1830–1930. Carlssons Bokförlag

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg. Del 1, 2000

Lönnroth, Gudrun 2003: Hus för hus i Göteborgs stadskärna. Göteborg

ANTIKVARISKT UNDERLAG FÖR PROGRAMARBETE SYDÖSTRA CITY, INOM VALLGRAVEN, GÖTEBORG - Diarienummer: 0722/14 2015-06-16 Göteborgs Stad Stadsbyggnadskontoret

Bilaga till yttrande över "Förslag till stadsmiljöplan för området Inom Vallgraven i Göteborg" Kulturförvaltningens diarienummer 0874/21

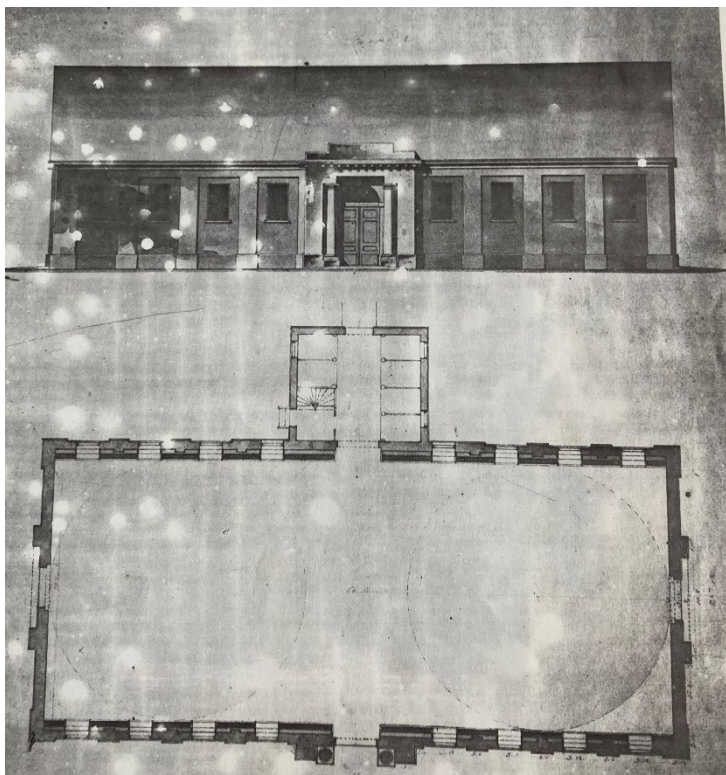
8.1.2 ARKIV

Göteborgs Hembygdsförbund

Göteborgs stadsmuseum

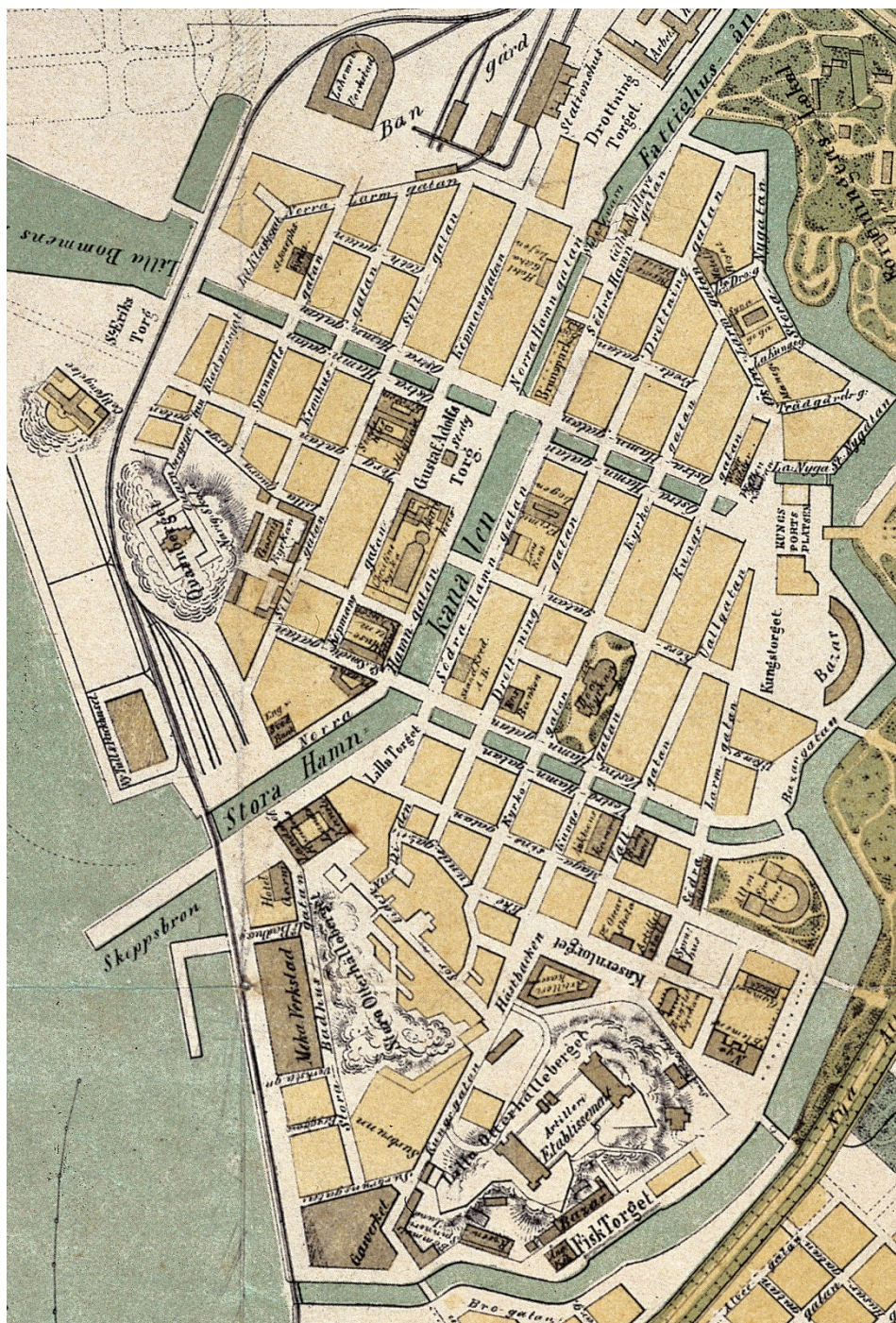
<http://samlingar.goteborgsstadsmuseum.se/carlotta/web>

9.3 Manegen planritning 1824 och teckning från 1832

GhmB:11981

9.4 Del av karta 1866

9.5 Vattenkällan, brunn med vatten från Kallebäcks källa men den 1863 rivna Lejonbron

9.6 Rivet på sextiotalet – Kyrkogatan 43, Östra Larmgatan 11

9.8 Kvarteret Perukmakaren

